ئامانجی ئالان تۆرین و دەربازبوون لە پاوانخوازی

بەرەخنەگرتنی
لە مۆدێرنیتە،
هەنگاو بۆ
بانگەوازی
چوونە دەرەوە
لە قەیرانی
مۆدێرنیتە دەبێت

لەفارسییەوە: ئارام مەحمود ئەحمەد

ئالان تۆرین لە کتێبی رەخنەگرتن لە مۆدێرنێتەی خود، لە پێگەی پشت بەستو بە بیری مۆدێرن رەخنە لە نوێبوونەوە دەگرێت. ئەوەی ئەو رەخنەی لێدەگرێت، ئەندێشەی میحوەری پێشکەوتو لە مۆدێرنێتەدایە. ئەندێشەیەک کە بەبۆچوونی ئەو لەلایەکەوە لەلایەن ئامرازی فکری رۆشنگەری بەیارمەتی بزوتنەوە کۆمەڵایەتیەکانی دروستکراوە و گرنگی پێدراوە، لەلایەکیترەوە مێژوگەرایی هیگلی دەیکات بە ئایدیالیزم و بە دەستی مارکسی مێژوگەرا فرۆشگەیەکی بینراو ــ مادی لەخۆدەگرێت ، لەکاتێکدا بەتەواوی بابەتی لەدەستداوە مەیلی گەڕانەوە بۆ سروشت دەدۆزێتەوە.

لەبەرئەوە تۆرین لەکتێبەکەیدا عەودالی دیاریکردنی چۆنێتی نەهێشتنی بابەتە. ئامانجێک بەبۆچوونی ئەو لەسەردەمی رۆشنگەریدا لە سیستمی کۆمەڵایەتی یان رەونەقی کۆمەڵگە و پەسەندکردنی کۆمەڵگەدا و لە مێژوگەرایی هیگل بۆ دەوڵەت و لە ئەندێشەی مارکسی مێژوگەرا لەسەرکەوتنی سروشتدا کورت بووەتەوە. تۆرین دەچێتە ئەو پێگەیەی کە لەسەر هەر ئەندێشەیەک، کە ڕێگەی دولایەنە دەگرێت و لەم ڕێگەیەوە چالاکیەکانی لە گشتگیریەکدا کورتدەکاتەوە، چونکە ئافاتی ئازادی مرۆڤ و لەدایکبوونی هێزە تۆتالیتار و ئایدۆلۆژیاکان بە دەرەنجامی ئەم کەمتەرخەمیانە دەزانێت.

ئالان تۆرین نەیاری سەرسەختی هەر کەمکردنەوە و پاشەکشێیەکی ئەم بابەتەیە بەرامبەر شتێکی گشتگیرتری ئەوە. بەپێی ئەم بیرکردنەوەیە تۆرین ناتوانێت بەرامبەر مێژوگەرایی جێ مەبەستی ئێمە بە نەهێشتنی ئەنجامەکەشی رازی بێت، چونکە پەسەندکردنی ئەوە بەواتای پەسەندکردنی ئەو بابەتەیە، کە پێگە و بارودۆخە مێژوییەکان کاریگەریان لەسەر هەڵبژاردەی مرۆڤ هەیە. بەواتایەکیتر بەهەمان ئەو ڕێژەیەی مرۆڤ مێژوو و پێگەی خۆی دروستدەکات، پێگە و بارودۆخی مێژووییش کاریگەریان لەسەر دروستبوونی ئەو هەیە. ئەندێشەیەک کە لە مێژوگەرایی هارمۆنیتیکی و مێژوگەرایی ئامانجی کۆتاییدا هاوبەشە. پەسەندکردنی ئەم بابەتە بۆ تۆرین یەکسان بوو بە نەمانی کاریگەری بابەت و هەڵبژاردنی ئەو. بۆ نموونە دەتوانرێت باس لە پێگە و بارودۆخی مێژوویی سەدەی رۆشنگەری بکرێت، کەلەژێر کاریگەری ئەودا سیستمی کۆمەڵایەتی و پەسەندکردنی کۆمەڵگە گرنگی بابەتی دیاریدەکرد، لەویش گرنگتر بابەتەکە خۆی نەک تەنها هاوکاری ئەوی دەکرد، بەڵکو بە بڕوای تەواو ئەو ئەندێشەیەی وەک بیری رۆشنگەری دەخستەڕوو، کە پێچەوانەی دابونەریت بوو.

لە راستیدا تۆرین دادوەری بابەت و بابەتی رۆشنگەری و مێژوگەرایی لەئەستۆیە، کە بەدەستی دیکارت بەرهەمهێنراوە. بەبۆچوونی ئەو، ئەو نوێبوونەوەی بەدەستی دیکارت دەردەکەوێت بە هۆی دولایەنی ئەو (ڕێگرییەکە بۆ کەمکردنەوەی تاک بۆ گشتیەکان) فێرمان دەکات چۆن سەرلەنوێ نوێبوونەوە پێناسە بکەین.

بەڵام ئەم بابەتە دیکارتیە کەلەسەر ئەو بنەمایە دەبوو خوێندنەوەی نوێبوونەوە فێربێت، چیە؟ دیکارت بە (من بیردەکەمەوە) دەستدەکات بە باسکردنی بوونی ئادەمی. تۆرین رونیدەکاتەوە کە ئەم بیرکردنەوەیە بەبۆچوونی دیکارت ئەندێشەیەکە لەلایەن خولقێنەری جیهانەوە دروستکراوە

دەوڵەت بۆخۆی دەسەڵاتێکی میتافیزیکی دروستکردوەو ئەمەش بەواتای پێشێلکردنی عەقڵانیەتی مۆدێرنیتەیە

و بیر بە نیشانەیەک دادەنێت، کە دەستی ئیلاهی لەدروستکردندا بەسەر دروستکراوەکانی خۆیدا داناوە. تۆرین بەدواداچون دەکات بۆ دوانەیی دیکارتی (منی بیرکەرەوە و دروستکەری ئەم ئەندێشەیە کە خودا بێت)، هاوکات لەگەڵ دوانەیی دیکارتی (من بیردەکەمەوە و سروشت) (جیهانی سروشت و جیهانی خوداوەند لە یەکتر جیاوازن، تەنها لە ڕێگەی مرۆڤەوە ئەو دوانە بەیەکەوە گرێدەدرێن. کاری مرۆڤ، جیهانی شتومەک دەخاتە سەر ڕێڕەوی پێویستیەکانی ئەو، هەڵبژاردنی ئەو لە خودادا بزر نابێت، بەڵام لە خۆیدا منێکی چالاک دەدۆزێتەوە کە لەگەڵ بیروڕا و هەست و پێویستیەکانی بەهەڵە وەرناگیرێت و لەبەرئەوە بابەتە.)

لەبەرئەوە بابەتی دیکارتی بەهۆی لەدەرەوە مانەوەی لە سروشت و سروشتی خۆی و وەستاوی لەسەر ئیرادەو جەوهەرێکی کامڵتر لە خۆی (خودا) دەبوو، بێجگە لە ئازادی و هەڵبژێردراوی، بەبنەمای ڕێنوێنی ئەخلاقی و رەفتاری دابنرێت. تۆرین وتەی دیکارت دێنێتەوە:

(تەنها شتێک کە بەڕاستی پەیوەستە بە مرۆڤەوە ئیرادەی ئازادە. ئیرادەیەک کە ڕێپێدانی تکۆڵیکردن لەو ڕووەوە بەدەستەوە دەدات، کە دەتوانێت بەشێوەیەکی باش یان خراپ بەکاربهێنرێت و تا ئەو سنورەی لەناوخۆیدا توانای بەکارهێنان بدۆزێتەوە، واتە بەردەوام کەمتەرخەمی نەکات لە ئەنجامدانی هەرچیەک کە بەباشتری دەزانێت: شتێک کە پەیڕەوی بێ کەموکورتی باڵایە.)

پێویستە سەرنج بدرێت لەوەی ئەم بنەما و پێوەری بەناوەکی بووەی رەوشت، سەرچاوەکەی بابەتی ئازاد یان بکەری هەڵبژێردراوە، کە تۆرینی موشناقی بابەتی دیکارتی کردوە، چونکە مەرجی بابەت (ئازادی و خۆویستیە). مەرجێک کە دیکارت دەیخاتەڕوو، ئەو بابەتەی سەدەی رۆشنگەری دەیخاتەڕوو لە سیستمی کۆمەڵایەتیدا کورت دەبێتەوە و رەوشت کە بە بۆچوونی دیکارت سەرچاوەیەکی ناوەکی و بڕیارلێدراوە لەلایەن بابەتی ئاگاوە، ئازاد و خۆویستە و سەدەی رۆشنگەری بە بواری یاسایی دەسپێرێت. دیکارت رەوابوونی رەوشتی بابەتی خۆی لەروی سەلماندنی بوونی خوداوە بەدەست دێنێت، بەڵام ئەم سەلماندنە بەپێچەوانەی فەلسەفەی کانت، کە لەڕێگەی ئیمان و بیروباوەڕەوە بەدەسدێت، لەڕێگەی عەقڵەوە دەگاتە ئەنجام. پێویستە سەرنج لەوە بدرێت کە ئەم عەقڵانیەتە پشت بە جیهانی هەستەکان نابەستێت، کە فریودانی هەستەکانی لەگەڵدایە، بەڵکو عەقڵانیەتێکی تەواو هزریە. دیکارت بەیارمەتی ئەم عەقڵانیەتە بوونی خودا و خۆی دەسەلمێنێت. ئەو دەڵێت: (من، زاتێک بوم کە تەواوی بوون و سروشتی لە فکرەوە بووە و بۆ بوون نەپێویستی بە شوێنێک هەبووە و نە هیچ مادەیەکی پێوە گرێدراو.)

دیکارت بۆ سەرکەوتنی ئازادی ئەم عەقڵە، نەک تەنها پەسەندی جیابوونی گیان و جەستە دەکات، بەڵکو بەها و پلەی باڵا بۆ ئەو پەیوەندیە بە جەستەوە لەبەرچاو دەگرێت: (من واتە روحێک کە بەهۆیەوە ئەو منە ئەوەم کە هەم، بەتەواوی لە جەستە جیایە و ناسینیشی ئاسانترە ، ئیتر ئەم روحە بەپێچەوانەی جەستە خۆی بزر ناکات بەڵکو گەشە دەکات.)

لەبەرئەوە وەک ئەوەی سەرەنج درا ئازادی بابەتی دیکارتی لە راستیدا ئازادی و پێویست نەبوونی هیچ شتێکی مادیە: دوانەییەکی سەرچاوەگرتو لە لایەنی خودایی دۆزینەوەی هزر، کە مەرجی پێویست نەبوونی جیهانی مادی

و بینراوە. لەراستیدا ئەم هزری ناساندنە عەقڵە کە شایەتی بونی خۆی و خودا دەدات و رەوایی بنەمای ئەخلاقی خۆی لەوەی بەخێر و باشەی دەزانێت لەولایەنەوە بەدەست دێنێت. لێرەدا باس لەڕۆڵی پوچی ئەم عەقڵانیەتە هزریە ناکەین. ئەو رۆڵە پوچەی کەلەڕەخنەی هزری کانتدا لەلایەکەوە لەڕێگەی سەلماندنی بوونی خودا لەڕێگەی باوەڕەوە نەک عەقڵ، لەلایەکی ترەوە لەڕێگەی خستنە روی دوانی (شتەکان بۆ ئێمە) و (شتەکان بۆ خۆم) کۆدەکرێتەوە. لەڕاستیدا دەتوانرێت بوترێت لەڕێگەی کانتەوە ئەو جیهانە نمونەییەی لە فەلسەفەی دیکارتدا لەناوبرابوو، سەرلەنوێ بەکاردەهێنرێتەوە، چونکە ئەو هزرە بیرکەرەوەیەی فەلسەفەی دیکارت پێدەچو پێویستی بە هیچ جۆرە مادەیەک نەبێت، لەلایەن کانتەوە دەبێتە خاوەنی تایبەتمەندی و وێنا مادیەکان. کانت بەپرۆژەکەی خۆی ئامادەیی بەشداریکردنی عەقڵی نمونەی لەگەل جیهانی نمونە دروستکرد.

ئالان تۆرین لەترسی هێزە تۆتالیتارەکانی کۆمەڵگە، کە بەهەر رێگەیەک بێت ئازادی تاک سنوردار دەکەن، روو لە بابەتی دیکارتی دەکات. بابەتێک کە کارایی و ئیرادەی ئازادی خۆی بەدەست ناهێنێت، ئەگەر دیدێکی ئامرازی بۆ جیهان نەبێت و خۆی بە بەشێک لە جیهانی نموونە نەزانێت، بەڵکو خۆی بە چاودێر و ناسێنەر و ئازاد لە پاشەکەوت و بەکارهێنانی بزانێت. ئایا دەتوانرێت دڵنیا بوو لەوەی ئەم دیدە بەرامبەر جیهان نەچێتە سنوری تاک و ئازادیەوەو دیکتاتۆری لە جۆرێکیتر بەرهەم نەهێنێت؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە لەو لایەنەوە کە تۆرین باس لە سارتەر دەکات و (ڕەوشتی پشت بەستو بە ئازادی) بابەتی دیکارتی وەک جۆرێک پێشنیاری ئایدیا تایبەتیەکانی ئەو دەناسێت، ئێمەش بەروانینمان لە فەلسەفەی ئەو بۆ وەڵامەکە دەگەڕێین.

لە فەلسەفەی هەبوونی سارتەردا بەپێچەوانەی فەلسەفە هەبوونیەکانی بوبر و مارسل وەک نمونەیەک دەردەکەوێت. نمونەیەک لەلایەن (من)ەوە لە پلەی بابەتدا بۆ کارکردن و سەرکەوتن بانگهێشت دەکرێت. لە باسی (عەشقی) سارتەردا ئەم مەیلی کارکردن و سەرکەوتنە نامێنێت. ئەو کاتە ئێمە ئەو وتەیەی سارتەرمان نییە، کە (ئازادی یەکێکیتر سنورداركردنی ئازادی منە.)

بابەتی دیکارتیان بە کاریگەر لەسەر بابەتی ناو فەلسەفەی سارتەر زانیوە. گومان لەوەدا نییە و لەوانەیە بتوانرێت باشترین راستی فەلسەفەی دوانی جەستە و گیانی دیکارتی لە شێوازی رووبەڕوبوونەوەی روکانتن (کەسایەتی سەرەکی چیرۆکی دڵ تێکهەڵاتنی سارتەر) لەگەڵ جەستەی خۆی و شتە مادیەکانی دەوروبەری بدۆزرێتەوە. بابەت یان بکەری لێکۆڵەرەوە و ئازادی دیکارتی لەولایەنەوە، کە پشت بە عەقڵانیەتی هزری دەبەستێت و ئەم عەقڵانیەتە خۆی بە هەبویەکی بەرزتر لە خۆی لە پلەی دروستکەر دادەنێت، بابەتێکی ئاینیە. ئاین و مەزهەبێک کە گیان بە گرنگی بابەت بوونی و هەبوونی مرۆڤ دادەنێت و جیهان وەک نمونەیەک لەبەرامبەر ئەم بکەرە پاکە لە روخساری مادی دادەنێت، بۆ ئەوەی حوکمی بکات. تۆرین بەپێی شیکردنەوەی فرجیناند وتەکانی دیکارت درێژە پێدەدات:

(مرۆڤایەتی سروشت نییە، بەڵام لەهەمانکاتدا ناتوانێت لەگەڵ خودا یان گیان ببێت بەیەک. شتێک لە نێوانیاندا هەیە. مرۆڤ، سروشت بە کردنەوەی نهێنی گەمارۆ دەدات. گیانی ئەو نیشانەی خودای پێوەیەو پەسەندی دەکات، کە خودا لە ئەندێشەی ئەودا ئامادەیە، لە سنوری ئەو تێدەپەڕێت. ئەندێشەیەکی هاوشێوەی راپەڕینی گشتی هەر جۆرێک تیۆری چوونە ناویەک وەلادەنێت.)

ئەم کردنەوەی نهێنیە لە جیهان و سروشت وەک نمونەیەک لەلایەکەوە پشت بەستو بە بکەری ئازاد، یان بابەتی ناسێنەر پێویستی بە مادە نییە ، لەلایەکیترەوە خودا لە ئەندێشەی ئەم بابەتەدا بە ئامادەبوو دەزانێت. ئەندێشەی (خودا لە ئەندێشەی خۆیدا بەئامادەبوو زانین) بۆ خود ناوەندی بابەتی دەگۆڕێت، کە هیچ نیگەرانیەکی بێجگە لە ناسینی پشت بەستو بە دەسەڵاتی نییە. ئەمجۆرە بابەتە تێڕوانینی بۆخۆی بەدوور

گۆڤارێکی فکری، فەلسەفییە، دوو مانگ جارێک دەردەچێت
ساڵی نۆیەم ... ژمارە (٤١) تشرینی دووەمی ٢٠١٢

دەوڵەت بۆخۆی دەسەڵاتێکی میتافیزیکی دروستکردووەو ئەمەش بەواتای پێشێلکردنی عەقڵانیەتی مۆدێرنیتەیە

دەبێت لە هەر جۆرێک جادو و رەمز و نهێنی، چونکە ئیرادە و توانایەکی هەیە کە بەسروشت و ئیرادە و توانای خودا بزر نابێت. ئۆرین بە باشی دەزانێت ئەوەی لە بابەتی دیکارتی دێنە دەرەوە، سەرکەوتنی عەقڵانیەتی ئامرازیە. عەقڵانیەتێک کە بەهۆی ئایەتمەندی دژایەتی پاڵنەری هێزەوە لە بوونی جیهان و شتەکان و لە بوونی مرۆڤ خۆیدا ڕێگرێکی گەورەیە لەبەردەم دروستبوونی هەرجۆرە ئامانجێک کە بابەتەکە بداتە بە شتێکی گەورەتر لە خۆی و ببێتە هۆی کەمبوونەوەی ئەو. لەمڕووەوەیە ئەو ئەم عەقڵانیەتە لەگەڵ بوونی ئەو رەخنە توندانەی لەلایەن بیرمەندە رەخنەگرەکانەوە گیراوە، بڵاوبوونەوە و سەرکەوتنی بە مەترسیەک بۆسەر مرۆڤی مۆدێرن دەزانن، هەروەها پێی باشترە تا ئەو شوێنەی بۆشایی بەها دێتە ئێوانەوە، چونکە بوونی ئەم بۆشاییە بە گرەنتی دیموکراسی دەزانێت:

(عەقڵانیەتی تەکنیکی پروپاگەندەی دەسەڵاتخوازی هەموو بزوتنەوەیەکی فەرهەنگی سنوردار دەکات و بەمشێوەیە ڕێگری لە ئەوان دەکات، بۆئەوەی لە مشتومڕدا بۆ باڵادەستی سیاسی نەگۆڕێن بۆ هێزی کۆمەڵایەتی. لەناوەندی کۆمەڵگەی پۆست مۆدێرندا دوێنێ و زیاتر لە ئەویش ئەمڕۆ، لە باشترین دۆخدا کەلێنێکی بەنرخ دەبینرێت، کە گرەنتی سەربەخۆیی عەقڵانەیتی تەکنیکی دەکات و ڕێگە دەدات، ئەم کەلێنی دەسەڵاتە لەناوەندی کۆمەڵگەدا پارێزراو بێت، شتێک کە (کلودلفور) بەمافی سەرەکی سەرەتاترین دیموکراسی داناوە.)

لە راستیدا ترس لە گۆڕانی ئامانجە بەنرخەکان بۆ هێزی سیاسی و لە ئەنجامدا سەرکوتکردنی بابەتی تایبەتیە، تۆرین ناچار دەکات پەرچەکرداری سلبی بیرمەندە رەخنەگرەکانی دەسەڵاتی عەقڵانیەتی تەکنیکی بە (دورکەوتنەوەی بون) لێکبداتەوە. ئەو بەهەمان ڕێژەی لەو جوڵانەوە فیکریەی کەبەپێی لێکدانەوەی خۆی، بووەتە هۆی غوربەت یان دوور کەوتنەوەی بوون بەدوای دوریدا دەگەڕێت، داوای یارمەتی لە پێگەی رەخنەیی جوڵانەوەکانی وەک لە نیتچە یان قوتابخانەی فرانکفۆرتدا دەبینرێت دەکات، کە وەک تاوەندی سەرەکی رەخنەی نوێ کاردەکەن، بەڵام تەنها لەبارەی رەخنە لە مۆدێرنیتە نەک هاوڕایی لەگەڵیاندا، چونکە بێجگە لەوەی تۆرین بەندی بابەتی تایبەتیە، کە لەلایەن قەفەسێکی ئاسنین بەهۆی گشتگیرکردنی فەرهەنگ و دروستکردنی کەلێنی بەهادار و واتاوەیە، هاودڵی هەیە، لەگەڵ ئەوشدا لەناوچوونی عەقڵانیەتی نموونە و جێگرتنەوەی بە عەقڵانیەتی ئامرازی بۆ رەهایی لە بابەتی تایبەتی بە پێویست دەزانێت. ئەو لە عەقڵی نموونەدا بەهۆی تێشکخستنەسەر بەها و ئامانج، خەسڵەت و زاتی دەسەڵاتدار دەبینێت. دەسەڵاتێک کە بابەتی تایبەتی لەناودەبات.

ئالان تۆرین بەرەخنەگرتنی لە مۆدێرنیتە، هەنگاو بۆ بانگەوازی چوونە دەرەوە لە قەیرانی مۆدێرنیتە دەنێت، بەڵام لەهەمانکاتدا پروپاگەندەیەکی بۆ دۆزینەوەی ڕێگە و وەڵامێک نییە، بەهۆی پێداگری لەسەر عەقڵانیەتی ئامرازی بەشێوەیەکی لاوەکی جەخت لەسەر ڕێڕەوێک دەکاتەوە.

لەم ڕێگەیەدا دەبینین کە تۆرین بەشێوەی سەرسوڕهێنەر ڕووبەڕووی قەیرانی مۆدێرنیتە بووەتەوە و جێگەی دەستخۆشیە. ئەو پێیخۆشە مەترسی نەبوون و لەناوچوون کەلەلایەن عەقڵانیەتی نموونەیی و عەقڵانیەتی ئامرازیەوە هەڕەشە لە بابەتی تایبەتی جێسەرنجی ئەو دەکەن، نەهێڵێت.

گۆڤارێکی فکری، فەلسەفییە، دوو مانگ جارێک دەردەچێت

لەمڕووەوە لە کۆتاییدا نەشەڕی خودایانی وێبری کە عەقڵانیەتی نموونەی ئاراستەکراو بۆ ئامانج و بەها لەخۆدەگرێت پەسەند دەکات و نە لەدەسندانی واتا و کەلێنی بەنرخ کە جوانکاری عەقڵانیەتی ئامرازیە. هەمان دۆخ کە نیچە بە جوانی لە بەیانی (دوا مرۆڤ) دا رایگەیاندوە. ئۆرین خوازیارە بابەتی ئایەتی لە هەڕەشەی یەکپارچەخوازی و لەو کۆتەی کە دووودڵی تاک بۆی دروستکردوە بپارێزێت، بەڵام وەک ئاماژەی پێکرا ئەو بەرامبەر دوو دڵی خۆی بەدەسنەوە دەدات و نیشانەی زانینی وەڵامەکەیە. وەڵامێک کەلەناخی رەوایی پێگەی عەقڵانیەتی ئامرازی، کە لەجێگەی عەقڵانیەتی نموونەیە بە ئێمە دەدرێت. بەواتایەکی راستتر رێنیشاندانی ئەو لەوشوێنەوە دەستپێدەکات، کە بیرمەندانی سەرەتای قوتابخانەی فرانکفورت (لەژێر ناوی تەکنیک سالاری و نەفی تەکنەلۆژیا، بە بەرپرسیاری پوچی فەرهەنگ و کەلێنی نرخ و واتا زانیوە) پشتیان تێکردبوو، بە وتەی ئۆرین چووبوونە ناخی دووری بوونەوە. هەڵێنجانی ئۆرین لەبڕوابوونی ئەم عەقڵانیەتە تەکنیکیە، لە تێگەیشتنی ئەو بۆ کەلێنە چوارینەکان سەرچاوە دەگرێت، کە هەریەکەیان بە کەموکورتی و لەناوچوونی عەقڵانیەتی نموونە سەربەخۆیی بەدەستدێنن: حەز، خەرجی، کۆمپانیاکان، نەتەوە. ئەو پێیوایە ئەوەی یەکێتی نهێنی نێوان

ئەم کەلێنە لەیەکتر جیابووەوانەی مۆدێرنینە دروستدەکات، عەقڵانیەتی ئامراز (یان تەکنیکی)ە، چونکە بەهۆی لەناوچوونی لەکاتێکدا کە لەناوەندی کۆمەڵگەکاندا جێگیر دەبێت و پەیوەندی نێوان کەلێنەکان دروستدەکات، بۆشایی بەنرخ دروستدەکات ، ئەمەش لەمپەڕێکە لەبەردەم سەربەخۆیی هەر یەکێک لەو چوار پارچەیە کە خۆیان بەسەر ئەوانیتردا دەسەپێنن.

بە هەڵوەستەیەکی وردتر بەپێچەوانەی ئەوەی ئۆرین پڕوپاگەندەی بۆ دەکات، ئێمە لە جیهانی ئێستاماندا لەجیاتی چوار پارچە و کەلێن روبەڕوی دوو پارچەین، چونکە حەز، بەکارهێنان و ناوەندە ئابوریەکان هەر سێیان زاتێکی تاکن: قوتار بوون لە کۆنترۆڵە رەوشتیەکان، کۆمەڵایەتی، سیاسی و ئابوری، هەمان ئەو کۆنترۆڵەی خودای عەقڵانی بەها

و ئامانجی نوێی کلاسیک بەهەر شێوە و رەخسار و ناوەڕۆکێک بێت لە دەسەڵاتیدا بووە، بەواتایەکیتر لەنێوان ئەم سێ کەلێنەدا، نەک تەنها هیچ دوری و جیابوونەوەیەک نییە، بەڵکو بەپێچەوانەوە بەیەکەوە گرێدراو و لەیەکتر ئاڵاو و بەیەکەوە بەستراون. هەر سێیان بەرەو رەنگکردنەوەی بەهایەکی کرداری کار دەکەن، کە لەلایەن دەسەڵاتی (نەتەوە - دەوڵەت)ەوە دروستبووە، لەبەرئەوە مێژووی بەرهەمی دروستبوون و یەکێتی نهێنی ئەو سێیە بۆ ئەو کەلێنە دەگەڕێنەوە، کە لەنێوان نەتەوە _ دەوڵەت دروستبووە.

کاتێک کە رەوایی دەوڵەت بەرامبەر نەتەوە رووبەڕووی قەیران بووەوە، هاوکات کۆنترۆڵی بەسەر خەرجی و حەز و دامەزراوە ئابوریەکانیشی لەدەستدا. لەوانەیە یەکێک لە سەرەکیترین هۆکاری قەیرانی رەوایی دەوڵەتە مۆدێرنەکان و دروستبوونی کەلێن لەنێوان نەتەوە _ دەوڵەت، سەرچاوەکەی زانی رەخنەگری مۆدێرنیتە خۆی بێت.

دەوڵەت بۆخۆی دەسەڵاتێکی میتافیزیکی دروستکردووەو ئەمەش بەواتای پێشێلکردنی عەقڵانیەتی مۆدێرنیتەیە. لەم دۆخەدایە کە کەلێنی نێوان نەتەوە - دەوڵەت دروستدەبێت و دەرکەوتەکانی وەک خەرجی و حەز و ناوەندە ئابوریەکان دروستدەبن، لەلایەکیترەوە لەگەڵ هەریەکێک لە ئەم دەرکەوتانە (خەرجی، حەز و ناوەندە ئابوریەکان) کە لە ڕێگەی ئازادیەوە بەدەستهاتون، خەسڵەتی دووبارە بیرکردنەوە و رەخنەگرانەی خۆی بەرامبەر خۆی و یەکتر لەدەست دەدات و پێدەخەنە ناوەندێکی میتافیزیکیەوە، دووبارە شایەتی ناکارای دۆخی یەکێتی نەتەوە - دەوڵەت دەبین.

تۆرین لە تێزی کەلێنە چوارینەکانیدا سەرەتا پرۆژەکەی خۆی تەریب بە (شەڕی خوداکان) دەبینێت و لەسەر ئەو بنەمایە بە ئەم ئامانجە دەگات:

(لێرە بەدواوە عەقڵ تەنها ئامڕازێکە، عەقڵانیەتی ئامرازەکان جێگرەوەی عەقڵانەیتی ئامانجە... ئەمە هەمان ئەو باسەیە کە ڤیبەر دوای کانت پەسەندیکردوە بە باسکردنی جودایی بەها رەوشنیەکان و کەمتر ئامڕازی و بە خستنە ڕوی شەڕی خوداکان، کە شەڕی ناوەندە ئابوری و نەتەوەکانیشە و لەگەڵ پێشکەوتنی تەکنیکدا بووە.)

بەڵام لە هەنگاوی دوائردا دەخوازێت پرۆژەی خۆی لەسەرو شەڕی بەهاکان یان خوداکانی ویبری دابنێت: (رۆڵی ئیجابی تەکنیک

ئەوەیە کە پاسەوانی لە کۆمەڵگە دژی پاوانخوازیە فەرهەنگیەکان بکات.) تۆرین بیری دەچێت کە تەریب بوون بەشەڕی خوداکان، تەنها کاتێک دەبێت کە رەوشنی باوەڕ لە پێشێلکردنی عەقڵانیەتی تەکنیکیدا کار دەکات. بەپێی پرۆژەی تۆرین کەلێنی بەهای سەرچاوە گرتو لە عەقڵانیەتی ئامرازی وەک دەمارێک کەلێنی لەیەک جیاوەبووەی مۆدێرنینە بەیەکەوە دەبەستێنەوەو پێش هەموو شتێک ئەرکی هاوسەنگکردنی هێزە لە نێوان کەلێنەکاندا. کرۆکی بابەتەکە ئەوەیە کە ئەم کارە تەنها لەڕێگەی بەناوەندبوونی کەلێنی بەها دەبێت.

پێویستە ئەو خاڵە روون بکرێتەوە کە پرۆسەی شەڕی بەهاکانی ویبری نەک لەڕێگەی بۆشایی بەها، بەڵکو لەڕێگەی ئازادی میتافیزیکی و هاتنە ناوەوەی خوداکان بۆناو ژیانەکە روخسار وەردەگرێت: جیهانێکی پڕ لەو خودایانەی لەگەڵ یەکتر کێبڕکێیانە ، لە هەمانکاتیشدا لەلایەن مرۆڤەوە دوبارە بیریان لێدەکرێنەوە. پێداگری لەسەر ئەو بۆشایی بەهایەی سەرچاوە گرتو لە ترسی پاوانخوازی لەناخی تۆریندا، بەڕێژەیەکە ناچاری دەکات لە پلەی کۆمەڵناسی ئەمڕۆدا بەڕێوەبردنی گەشە لە پێگەی پێشوی دوور بخاتەوە و رایبگەیەنێت کە (ئەمڕۆ بەپێچەوانەوە بابەتێک کە قورسە و بەڕێوەبردنی گەشە نیە، بەرەنگاری دیکتاتۆری و توندوتیژی، پاراستنی رەوایی و لێبوردەیی و قبوڵکردنی کەسانیترە.)

لەڕاستیدا ئەوەی تۆرین رایدەگەیەنێت پاشەکشێ و چاوپۆشی لە دۆزینەوەی هۆکارەکانیترە،

تۆرین لە تیزی کەلێنە چوارینەکانیدا سەرەتا پرۆژەکەی خۆی تەریب بە (شەڕی خوداکان) دەبینێت و لەسەر ئەو بنەمایە بە ئەم ئامانجە دەگات

کە بەرهەمهێنەری دەرکەوتەی توندوتیژین. ئەم پاشەکشێیەی ئەو دەبێتە هۆکاری ئەوەی کە سەرجەم توندوتیژیەکان لە بابەتی پاوانخوازی فەرهەنگیدا کورتبکاتەوە.

ئەم پاشەکشێیە لە کۆمەڵناسی بەشێوازی مارکسی لە تۆریندا ئەوەندە بەهێز کاردەکات، کە لەتوانایدا نیە لەنێوان (توانای لەدەستدان)ی ئەو وڵاتە رۆژئاواییانەی میوانداری پەنابەرانی جیهانی سێهەمن بە و قەیرانە ئابوریەوە گرێبدات، کە ئەو وڵاتانە گیرۆدەی بوون و پەیوەندیەک لەنێوان ئەو دوانە دروستبکات.

ئەوەی تۆرین لەبارەی توندوتیژیەوە پێشکەشی دەکات، بەهۆی یەک ئاراستە بوونی و لەبەرچاو نەگرتنی هۆکارەکانیتری رۆژ، ناتوانێت کارێکی راستەقینەی کۆمەڵناسی توندوتیژی بێت.

ئالان تۆرین لە کتێبی رەخنەی مۆدێرنینەدا ئەو توانایە بە ئێمە دەبەخشێت، بۆئەوەی بێداربینەوە و سەرلەنوێ بابەتێک بخەینەڕوو، لەوانەیە بتوانرێت بوترێت دوای پرسیاری قوڵی ماکس ڤیبەر، هەرگیز بەو رێژەیە گرفتی ناخی زانی مۆدێرنینە لەبەرچاومان نەدەکرایەوە. ئەوەندە بەسە کە رەخنەی مۆدێرنینەی تۆرین لەگەڵ سەرجەم کەموکورتی و لادانەکانی، ببێتە یەکێک لە بەرهەمە سەرسوڕهێنەر و باشەکانی ئەم سەردەمە،چونکە ئەوە لەخۆدەگرێت کە ستایشی ئەو گیانی پرسیار کردنە لەئێمەدا بەئاگادێنێتەوە، کە بەرهەمی بێهاوتای مۆدێرنێتەیە و لە ئازادی میتافیزیکیەوە لەدایک بووە. مرۆڤی مۆدێرن ناگاتە گەورەیی خۆی، تا ئەو کاتەی ئاگاداری دۆخی پێشهاتوی تراژیدی نەبێت.

بەهۆی ئەم ئاگادار بوونەوەیە کە مرۆڤ توانای هەڵبژاردنی دەبێت، چونکە رووبەڕووی سەرەکیترین هەڵبژاردە دەبێتەوەو دەتوانێت خۆی لەواتای راستەقینەی ئازادی نزیک بکاتەوە: ئەو ئازادیەی کە رێژەی تەواوی هەمان ئەو ئاگادار بوونەیە لە دۆخی کەموکورتی پارادۆکسی کە بەرهەمهێنەری تراژیدیای ئازادکردنی مۆدێرنینەیە.

سەرچاوە:

–http://www.anthropology.ir